

3. Bekh, I.D., 1998. *Osobystisno zoriientovane vykhovannia* [Personally oriented education]: Naukovo-metod. posibnyk. Kyiv: IZMN. 204.
4. Polishchuk, S.V., Kuchynskyi, S.A., 2022. Istorychna retrospektyva rozvytku hromadianskoho vykhovannia v Ukraini (XIX-XX st.). *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats* / Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka; Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy [hol. red. Bakhmat N.V.], 32, Kyiv: Milenium, 82-94.
5. Kuchynskyi, S.A. 2015. Viiskovo-patriotychne vykhovannia studentskoi molodi u vyshchomu navchalnomu zakladi v umovakh sohodennia [Military and patriotic education of student youth in a higher educational institution in today's conditions]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats* / Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 18, Kyiv: Milenium, 73-77.
6. Karpenchuk, S.H., 2013. *Filosofii osvity (zahalna teoriia pedahohiky)* [Philosophy of education (general theory of pedagogy)]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychi Dim "Slovo", 688.
7. Ortynskyi, V.L., 2009. *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Higher school pedagogy]: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 472.
8. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary], 2002. Natsionalna Akademiia nauk Ukrainy. Instytut filosofii im. H.S. Skovorody. Hol. redkolehii V.I. Shynkaruk. Kyiv. Abrys. 742.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-51-63>
УДК 37.018.43

Маланчук Сергій Васильович,
аспірант, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
Хмельницький Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1252-1279>
sergiymalanchuk@ukr.net

СУТНІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

Анотація. Сучасне суспільство для повноцінного свого функціонування потребує громадянської активності своїх членів, які достатньою мірою орієнтуються у суспільних процесах й можуть усвідомлено визначати у них власне місце та діяти з користю як для суспільства, так і для себе. Надто важливою проблемою у цьому контексті є формування громадянської компетентності як інтегративної характеристики особистості, що ґрунтується на якостях (цінності, мотивації, ставлення) та кваліфікаційних ознаках (здатності, готовності), необхідних і достатніх для ефективного виконання ролі громадянина. У статті висвітлено такі ключові поняття як компетентність, компетентнісний підхід, ключові компетентності. Розглянуто підходи до визначення сутності поняття «громадянська компетентність». На основі аналізу

наукових поглядів і концепцій, а також рекомендацій Ради Європи акцентовано увагу на головних ознаках і компонентах громадянської компетентності. У дослідженні наведено узагальнене визначення поняття «громадянська компетентність», яке трактує її як готовність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати комплекс громадянських прав і обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання й уміння на практиці. Автором враховано важливість ролі освітньої галузі, компетентнісного підходу, педагогічного та соціального впливів на дефінітивний аналіз поняття громадянської компетентності. Громадянську компетентність як одну із ключових компетентностей варто розглядати як соціальне явище, що можна сформувати шляхом навчання та виховання. На основі аналізу наукових праць і нормативної бази встановлено низку суміжних понять, що є дотичними до визначення терміну «громадянська компетентність». Громадянська компетентність охоплює такі категорії, як громадянськість, громадянська активність, громадянська відповідальність та виявляється у соціально-комунікативній здатності особистості у громадянській участі, в уміннях розв'язувати соціальні конфлікти й проблеми, що є передумовою саморозвитку й самореалізації особистості, проектування власної життєвої стратегії. Автором зроблено висновки, що сформована громадянська компетентність через набуття необхідного обсягу знань та досвіду сприяє результативній участі особистості у громадянській діяльності.

Ключові слова: компетентність; компетентнісний підхід; ключові компетентності; громадянська компетентність; громадянськість; громадянське виховання.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Незважаючи на увесь спектр сьогоденних викликів і загроз, українське суспільство продовжує упевнено крокувати вперед на шляху свого історичного поступу з урахуванням результативних практик розбудови демократії провідних країн Європи та світу. Для успішного досягнення таких цілей країні потрібна системна підготовка компетентних фахівців, здатних до інноваційного мислення та прояву активної суспільної позиції, які займаються постійним саморозвитком і самовдосконаленням. Саме на підготовку компетентних фахівців зорієнтована сучасна система освіти України, мета якої полягає у створенні умов для всебічного розвитку особистості, забезпеченні добробуту держави та суспільства загалом. Серед базових компетентностей, якими повинні володіти сучасні й активні громадяни нашої держави, вагоме місце посідає громадянська компетентність, яка є складником різнобічної здатності людини організувати власну громадянську діяльність, бути повноправним членом громадянського суспільства та успішно самореалізуватися в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уявлення науковців про сутність поняття «громадянська компетентність» ґрунтуються на теоретичних підходах різного рівня узагальнення, що базуються на акцентуванні уваги на певних ознаках чи складниках. Більшість проаналізованих нами визначень умовно можна об'єднати у

групи: тлумачення, що базуються на педагогічному аспекті й відображають громадянську компетентність як набір знань, умінь, навичок та цінностей у контексті компетентнісного підходу; дефініції, що пояснюють сутність громадянської компетентності крізь призму процесу соціалізації, де головним агентом виступають заклади освіти; розуміння громадянської компетентності у контексті політичної активності індивіда; бачення громадянської компетентності як поліаспектного явища, що виходить далеко за інтегративні характеристики особистості й радше виступає як механізм входження індивіда до соціальних спільнот тощо.

Аналіз наукових праць, присвячених формуванню громадянської компетентності у контексті компетентнісної парадигми освіти, дає підстави вважати обрану нами для дослідження проблему актуальною. Теоретичні засади впровадження компетентнісного підходу в освіті досліджували О. Пометун, О. Овчарук, Т. Морозова, Л. Паламарчук та ін.

Педагогічний аналіз сутності громадянської компетентності знаходимо у дослідженнях О. Пометун, Т. Смагіної; у співвідношенні з поняттям політичної культури громадянську компетентність розглядають В. Шахрай, С. Позняк, В. Ярошенко; питання громадянськості як особистісної характеристики розкрито в роботах І. Бега, Т. Магдич, О. Сухомлинської, В. Кравцова, Т. Кравцової, А. Такоревої, І. Чижикової.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є аналіз наукових поглядів і концепцій щодо визначення поняття «громадянська компетентність» та здійснення спроби компіляції її головних ознак і компонентів у контексті компетентнісного підходу.

Завдання: здійснити огляд психолого-педагогічних, науково-методичних праць і на основі різних підходів уточнити сутність поняття «громадянська компетентність».

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Зі здобуттям незалежності в Україні активно відбуваються процеси створення і розбудови громадянського суспільства, правової держави. Наблизити перспективу зрілого стану громадянського суспільства можливо лише за умови зміцнення «соціального капіталу», тобто забезпечення розвитку знань і умінь громадян задля утвердження нового суспільства та можливості успішної самореалізації у ньому, формування системності у реалізації основних засад громадянської освіти. За таких обставин вагомою значущістю набуває процес формування громадянської компетентності у здобувачів освіти, майбутніх фахівців, які повинні бути обізнаними не тільки у професійній сфері та вільно почуватися в інформаційному суспільстві, а й мати відповідні компетентності, що допоможуть їм проявляти активну громадянську позицію й сприяти розвитку нашої держави. Зазначені завдання реалізуються за допомогою упровадження компетентнісного підходу в освітню галузь на рівні концентрації на кінцевих результатах навчання, практичної спрямованості набутих знань і сформованих умінь, збільшення професійних і загальних компетентностей тощо.

Нині не досягнуто цілковитої згоди щодо визначення поняття «компетентність», а тому можна натрапити на його різні наукові інтерпретації. Міжурядові європейські організації розглядають поняття компетентності як загальні або ключові уміння, базові уміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні уміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання. Компетентності передбачають спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні виклики, формувати комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [7, с. 19]. Дослідниця компетентнісного підходу в освіті О. Пометун трактує компетентність як складну інтегровану характеристику особистості, набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [11, с. 18].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відносин, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на набуття певних стандартів у галузі професії або виду діяльності. Для того, щоб полегшити процес оцінювання компетентностей, Департамент пропонує виділити з цього поняття такі індикатори, як набуті знання, уміння, навички та навчальні досягнення [21].

Фахівці проекту DeSeCo (Definition and Selection of Competencies – визначення та відбір ключових компетенцій) визначають поняття компетентності як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії. Ця схема є прикладом побудови внутрішньої структури компетентності, орієнтованої на потреби [19].

Компетентна людина завжди є суб'єктом власної життєдіяльності, їй притаманні спрямованість на досягнення високого результату у цій діяльності, активна позиція, орієнтація у соціокультурній ситуації. Мотиваційно-ціннісний складник компетентності є основою позиції суб'єкта відносно суспільства, соціального оточення, самого себе. Саме ця позиція визначає, наскільки послідовно, відповідально буде діяти він у тій чи іншій ситуації. Компетентність варто розглядати як одну із головних ознак при визначенні рівня професіоналізму. Крім того, компетентність особистості є вирішальною умовою та показником успішності людини у житті загалом і у професійній діяльності зокрема.

Погоджуємося з думкою Т. Морозової, що поняття «компетентність» асоційоване з успішною поведінкою людини у нестандартних ситуаціях, що передбачають розв'язання недовизначених завдань, обробку й аналіз суперечливої інформації, управління динамічними і складно інтегрованими процесами, неформалізовану взаємодію з партнерами [5, с. 73].

Національна рамка кваліфікацій називає компетентністю динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших

особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [12].

У першу чергу вважається, що компетентності включають у себе знання і розуміння (теоретичні знання з академічної дисципліни, здатність знати і розуміти), знання як діяти (практичне або операційне застосування знань у певних ситуаціях), знання як жити (цінності як інтегральний елемент сприйняття і співіснування з іншими у соціальному контексті). Тобто, особа застосовує певну здатність або вміння для виконання завдання, у якому він/вона здатні продемонструвати, що він/вона може виконати його у такий спосіб, який дозволяє оцінити рівень досягнень. Компетентності можуть бути оцінені і розвинені. Це означає, що, як правило, люди мають або не мають якусь компетентність не у абсолютному значенні, а володіють нею певною мірою. Тобто компетентності можна вважати безперервними, а їх розвиток відбувається через досвід та навчання [2]. Саме компетентність є тим індикатором, що дає змогу визначити готовність випускника закладу освіти до життя, його подальшого особистісного розвитку [9, с. 39]. Компетентнісний підхід зумовлений переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не просте накопичення майбутніми фахівцями знань, умінь і навичок, а володіння навичками пошуку інформації, здатність до самоосвіти протягом навчання та професійної діяльності, необхідність бути конкурентоспроможними, можливість інтегруватися у різні соціуми, активно діяти тощо.

Аналіз різних підходів до визначення змісту поняття «компетентність» свідчить, що більшість дослідників пов'язують це поняття з певною професією. У літературі наявні такі поняття: життєва компетентність; професійна компетентність; цивілізаційна компетентність; етична компетентність; комунікативна компетентність; політична компетентність; мовна компетентність; психологічна компетентність; інтелектуальна компетентність; громадянська компетентність тощо. Їх розглядають як систему знань, умінь та особистісних рис, які адекватні структурі та змісту діяльності особистості. Здебільшого запропоновані авторами наукові визначення дуже близькі, вони здебільшого уточнюють і доповнюють одне одного.

Для підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції та активного громадянства усіх людей Європейським Союзом у Рамковій програмі «Ключові компетентності для навчання упродовж життя» (2018 р.) оновлено наступні ключові компетентності: 1) грамотність; 2) мовна компетентність; 3) математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії; 4) цифрова компетентність; 5) особиста, соціальна та навчальна компетентність; 6) громадянська компетентність; 7) підприємницька компетентність; 8) компетентність культурної обізнаності та самовираження. При цьому такі навички, як критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкування та проводити переговори, прийняття рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, участь, повага до різноманітності, враховуються в усіх ключових компетентностях [19].

У межах дослідження виокремлюємо громадянську компетентність як одну з ключових та розуміємо її як феномен і сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому громадянська

компетентність виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та умінь, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості [18, с. 79].

Громадянська компетентність описана в Концепції Нової української школи й охоплює «усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів» [6, с. 12].

Громадянська компетентність як одна з ключових компетентностей особистості передбачає її здатність до аналізу суспільних подій, фактів та явищ, здатність і навички пошуку й усвідомлення інформації, використання засобів медіа і комунікації для участі в суспільних процесах, здатність до демократичного ухвалення рішень та дії [7].

За словами О. Пометун, одним з найважливіших завдань сучасного виховання є формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів [11, с. 18]. Визначальною рисою такої людини має бути громадянськість – готовність реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Очевидно, що таке розуміння громадянськості дозволяє визначити її як психологічну рису, характеристику особистості. Громадянськість як психологічне утворення є лише частиною громадянської компетентності, під якою О. Пометун розуміє здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Тому громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка включає й певний рівень психологічної готовності до активної участі у житті суспільства.

Дослідниця Т. Магдич влучно підмічає, що поняття громадянськості приводить нас і до громадянського виховання, що часто ототожнюють із громадянською компетентністю [4, с. 80]. Дійсно, відомий український психолог І. Бех зазначив, що патріотичне і громадянське виховання – це два рівноцінні способи досягнення спільної мети, які у системному представленні оптимізують виховний процес єдиним комплексом соціальних (стосується громадянськості) та моральних (стосується патріотизму) якостей. Саме патріотизм і громадянське виховання науковець розглядає як складники громадянськості. Громадянське виховання охоплює створення у дітей і молоді активної громадянської (державницької) позиції, заснованої на традиційних культурних цінностях українського суспільства; розвиток культури міжнаціонального спілкування; виховання поваги до національної гідності людей, їхніх почуттів, релігійних переконань; розвиток правової й політичної культури дітей і молоді, розширення конструктивної участі у прийнятті рішень, що зачіпають їхні права й інтереси, у тому числі у різних формах самоорганізації, самоуправління, суспільно значущої діяльності; формування стабільної системи моральних настанов особистості, які дають змогу протистояти ідеології екстремізму, націоналізму, корупції [1, с. 11].

Аналіз праць українських дослідників, пов'язаних з громадянською компетентністю, дозволяє нам дійти висновку, що етичні, моральні обов'язки та якості громадян визнаються ключовими для розуміння громадянськості. У своєму

теоретичному дослідженні В. Кравцов та Т. Кравцова розглядають громадянськість як специфічну моральну якість особистості, що визначає її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущих та індивідуально необхідних цілей відповідно до правових та моральних норм [3, с. 27-28]. Громадянськість дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна й правова культура, яка виражається у почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, у повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, у гармонічному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів [17, с. 85]. Ми цілком погоджуємося з твердженням А. Токаревої та І. Чижикової, що хоча громадянськість «отримується індивідуально», загальні компоненти цивільного, політичного та соціального її аспектів роблять громадянськість соціальним явищем. Однак, з точки зору якості особистості та моральної цінності її потрібно культивувати [15, с. 90].

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні під поняттям громадянської компетентності розуміється можливість особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті з метою захисту демократії і верховенства права, а також на усвідомлення громадянами, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [16]. Таке визначення, на нашу думку, відображає ідеальні соціальні практики, коли особистість активно впливає на систему суспільних відносин, змінює суспільство й при цьому розвивається сама. Стратегічну роль у цьому процесі відіграють заклади освіти як системні агенти соціалізації.

Заслугує на увагу трактування громадянської компетентності з точки зору педагогіки, коли компетентнісний підхід передбачає відображення певного набору знань, умінь, навичок, цінностей. Так, Т. Смагіна визначає громадянську компетентність як сукупність знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце у суспільстві, успішно реалізуватися як громадянину своєї держави. До того ж, громадянська компетентність формується в освітньому процесі засобами різних предметів і виховних впливів [14, с. 10].

Громадянська компетентність розглядається і у контексті розвитку політичної культури та політичної активності індивіда. Зокрема, В. Шахрай зазначає, що громадянська компетентність – це якісний рівень громадянської культури особистості, який виявляється у здатності та готовності індивіда до адекватної участі у суспільно-громадських процесах. Цей рівень характеризується наявністю знань про суспільні явища, сутність та тенденції суспільного розвитку, ефективними способами набуття таких знань та їх поповнення, ціннісно-моральною позицією індивіда, уміннями реалізовувати свої права та обов'язки у конкретних соціальних ситуаціях. Громадянська компетентність характеризується балансом активного включення у суспільно-громадські процеси у період посилення їх значущості у житті як окремих громадян, так і у житті усього суспільства (громади) та певною часткою пасивності при

відносній неактуальності таких процесів. Це такий рівень громадянської культури, який відзначається спрямуванням до згоди, консенсусу, толерантності, прагненням не лише давати оцінку суспільним явищам, але і здійснювати посильні дії щодо їх удосконалення, сприйняттям соціального світу більшою мірою раціональними, ніж афективно-почуттєвими способами (хоча позитивна емоційно-почуттєва складова є важливою у громадянській компетентності особистості) [16, с. 128].

Громадянська компетентність визначається як здатність особистості ефективно впливати на владу задля реалізації своїх громадянських прав та свобод. Вона забезпечується: правовою і політичною освіченістю громадян, знанням і розумінням понять, принципів та цінностей прав людини і взаємодії у громаді, таких як «демократія», «верховенство права», «рівність», «відповідальність» та ін.; ціннісними орієнтаціями особистості, які виявляються в її переконаннях та усвідомленні відповідальності, принципів свободи, рівності, солідарності, толерантності, що є основою взаємодії у суспільстві; уявленнями та очікуваннями, пов'язаними з механізмами функціонування суспільства, роллю та можливостями громадянина як його члена, а також здатністю реалізовувати себе у суспільно-політичному житті через взаємодію з іншими [10, с. 200].

Студіювання різних наукових підходів до тлумачення окресленого поняття дало можливість Т. Магдич під стави розглядати громадянську компетентність як інтегровану здатність особи відповідально реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства та держави в ім'я свободи і справедливості, що формується на основі сукупності громадянських знань і вмінь, загальноприйнятих у суспільстві цінностей, досвіду виконання мовних обов'язків громадянина України, гідного ставлення до державних символів, готовості активно й ефективно виявляти себе в різних соціальних ролях у відповідному лінгвосоціумі [4, с. 80].

Поняття громадянської компетентності варто визначати й як ключову освітню компетентність, як цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність громадянських знань, умінь, системи громадянських цінностей, досвіду громадянської діяльності, що забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, її самореалізацію, відображаючи якісний ступінь соціалізації індивіда у громадянське суспільство. Громадянська компетентність забезпечує легкий шлях до соціальних спільнот, гармонійне поєднання особистих інтересів з інтересами суспільства, активну участь у діяльності різного роду громадських інститутів, повноцінну самоідентифікацію і самореалізацію особистості, розуміння особистої відповідальності.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ/ CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Громадянська компетентність, будучи продуктом власної активності людини, є не тільки певним обсягом засвоєних знань й досвіду, але й умінням їх актуалізувати у потрібний час та використати у процесі громадянської діяльності. Розвиток громадянської компетентності у підростаючого покоління, формування у них готовності і здатності до правомірної діяльній поведінки, а також визнання права засадничою цінністю виступають найважливішими чинниками, які на сучасному етапі

є однією з умов формування української політичної нації, збереження територіальної цілісності та інтеграції до європейської спільноти.

У сучасній мілітаризованій Україні, в умовах внутрішніх економічних, політичних, культурних ризиків і випробувань потрібні патріоти, освічені люди, які можуть самостійно ухвалювати рішення в ситуації вибору, здатні до співпраці, вирізняються динамізмом, конструктивністю, готовністю до міжкультурної взаємодії, володіють відчуттям відповідальності за долю країни, її економічне процвітання. І такими людьми мають бути, перш за все, компетентні громадяни.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бех, І., 2016. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 20, кн. 1, 360.
2. Вступне слово до проекту Тьюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі, 2008. Внесок університетів у Болонський процес. Європейська комісія: Дирекція з освіти і культури, 108. Доступно: <https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf>.
3. Кравцов, В. О., Кравцова, Т. О., 2012. Теоретичні засади формування громадянської компетентності майбутнього соціального педагога. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 103, 27 – 35.
4. Магдич, Т. П., 2020. Аналіз сутності поняття громадянська компетентність у системі психолого-педагогічних і лінгводидактичних категорій. *Інноваційна педагогіка*, 28, 77 – 81.
5. Морозова, Т. Ю., 2005. Погляд на освітні стандарти крізь призму компетентнісного підходу. *Проблеми освіти: науково-методичний збірник*. Київ, 46: Болонський процес в Україні, 2, 73 – 79.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. Київ, 35.
7. Овчарук, О., 2003. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики*. Київ: КІС., 13 – 42.
8. Овчарук, О. В., 2013. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. *Постметодика*. Доступно: <<http://lib.iitta.gov.ua/1103/?refresh>>.
9. Паламарчук, Л., 2008. Професійна компетентність майбутнього екскурсовода та агента організації туризму. *Професійно-технічна освіта*, 2, 39 – 40.
10. Позняк, С. І., 2020. Взаємодія в освітньому середовищі як чинник розвитку громадянської компетентності молоді: концептуальні основи дослідження. *Проблеми політичної психології: збірник наукових праць*. Київ, 9 (23), 195 – 213.
11. Пометун, О. І., 2005. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*, 23, 18 – 24.
12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341, із змінами, внесеними згідно Постановами

Кабінету Міністрів України № 509 від 12.06.2019 і № 519 від 25.05.2020. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>>.

13. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.10.2018 р. № 710-р із змінами, внесеними згідно Розпоряджень Кабінету Міністрів України № 176 від 26.02.2020 р. і № 893 від 08.10.2022 р. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>>.

14. Смагіна, Т. М., 2007. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства автореф. дис. ... канд. пед. наук., Київ, 15.

15. Токарева, А. В., Чижикова, І. В., 2021. Сучасні підходи до формування громадянської компетентності студентів: міжнародний та національний контексти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1 (21), 88 – 93.

16. Шахрай, В. М., 2008. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*, 2, 123 – 135.

17. Шевчук, Т. Є., 2018. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*, 4 (56), 85 – 88.

18. Ярошенко, В., 2016. Громадянська компетентність як умова формування української політичної нації. *Evropský politický a právní diskurz.*, 3, 3, 78 – 83. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2016_3_3_12>.

19. Council recommendation on key competences for lifelong learning, 2018. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF>.

20. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and conceptual foundations (DeSeCo). *Strategy paper on key competencies. An overarching frame of reference for an assessment and research program.* OECD, 2002. Available at: <<https://www.deseco.ch/bfs/deseco/en/index/02.parsys.34116.downloadList.87902.DownloadFile.tmp/oecddesecostrategypaperdeelsaedcericd20029.pdf>>.

21. What are competencies? *International board of standards for training, performance and instruction.* Available at: <<https://ibstpi.org/competencies/#develop>>.

ESSENTIAL-CONTENT CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT "CIVIC COMPETENCE" IN THE CONTEXT OF THE COMPETENCE PARADIGM OF EDUCATION

Serhii Malanchuk,

Postgraduate student,

Khmelnitskyi humanitarian-pedagogical academy

Khmelnitskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1252-1279>

sergiymalanchuk@ukr.net

Abstract. For its full functioning, modern society needs the civic activity of its members, who are sufficiently oriented in social processes and can consciously determine their own place and act with benefit both for society and for themselves. A very important problem in this context is the formation of civic competence as an

integrative characteristic of an individual, based on qualities (values, motivation, attitude) and qualification features (ability, readiness), necessary and sufficient for the effective performance of the role of a citizen.

The article highlights such key concepts as competence, competence approach, key competences. Approaches to defining the essence of the concept of “civic competence” are considered. Based on the analysis of scientific views and concepts, as well as the recommendations of the Council of Europe, attention is focused on the main features and components of civic competence. The study provides a generalized definition of the concept of “civic competence”, which interprets it as the readiness of an individual to actively, responsibly and effectively implement a complex of civil rights and duties in a democratic society, to apply their knowledge and skills in practice. The author takes into account the importance of the role of the educational field, the competence approach, pedagogical and social influences on the definitive analysis of the civic competence concept.

Civic competence as one of the key competences should be considered as a social phenomenon that can be formed through education and training. Based on the analysis of scientific works and the regulatory framework, a number of related concepts that are tangential to the definition of the term “civic competence” have been established. Civic competence covers such categories as citizenship, civic activity, civic responsibility and is manifested in the social and communicative ability of an individual in civic participation, in the ability to solve social conflicts and problems, which is a prerequisite for self-development and self-realization of an individual, designing one's own life strategy. The author concluded that the formed civic competence through the acquisition of the necessary amount of knowledge and experience contributes to the effective participation of the individual in civic activities.

Keywords: competence; competence approach; key competencies; civic competence; citizenship; civic education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bekh, I., 2016. Patriotychne i hromadianske vykhovannia: punkt zitknennia ta liniia rozmezhuвання [Patriotic and civic education: a point of contact and a dividing line]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 20, kn. 1, 360.
2. Vstupne slovo do proektu Tiuninh – harmonizatsiia osvitynih struktur u Yevropi [Introduction to the project Tuning – harmonization of educational structures in Europe], 2008. Vnesok universytetiv u Bolonskyi protses. *Yevropeiska komisiia: Dyrektsiia z osvity i kultury*, 108. Dostupno: <https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf>.
3. Kravtsov, V. O., & Kravtsova, T. O., 2012. Teoretychni zasady formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnoho sotsialnoho pedahoha [Theoretical foundations of the formation of civic competence of the future social pedagogue]. *Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky*, 103, 27 – 35.

4. Mahdych, T. P., 2020. Analiz сутnosti poniattia hromadianska kompetentnist u systemi psykhologo-pedahohichnykh i lnhvodydaktychnykh katehorii [Analysis of the essence of the concept of civic competence in the system of psychological-pedagogical and linguistic didactic categories]. *Innovatsiina pedahohika*, 28, 77 – 81.
5. Morozova, T. Yu., 2005. Pohliad na osvritni standarty kriz pryzmu kompetentnisnoho pidkhotu [A look at educational standards through the prism of the competence approach]. *Problemy osvity: naukovo-metodychnyi zbirnyk*. Kyiv, 46: Bolonskyi protses v Ukraini, 2, 73 – 79.
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual foundations of secondary school reform], 2016. Kyiv, 35.
7. Ovcharuk, O., 2003. Kompetentnosti yak kliuch do onovlennia zmistu osvity. Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: Rekomendatsii z osvritnoi polityky [Competencies as a key to updating the content of education. Education reform strategy in Ukraine: Recommendations on educational policy]. Kyiv: K.I.S., 13 – 42.
8. Ovcharuk, O. V., 2013. Kharakterystyky osvity dlia demokratychnoho hromadianstva: yevropeyskyi kontekst [Characteristics of education for democratic citizenship: the European context]. *Postmetodyka*. Dostupno: <<http://lib.iitta.gov.ua/1103/?refresh>>.
9. Palamarchuk, L., 2008. Profesiina kompetentnist maibutnoho ekskursovoda ta ahenta orhanizatsii turyzmu [Professional competence of the future tour guide and agent of the tourism organization]. *Profesiino-tekhnichna osvita*, 2, 39 – 40.
10. Pozniak, S. I., 2020. Vzaiemodiia v osvritnomu seredovyshchi yak chynnyk rozvytku hromadianskoi kompetentnosti molodi: kontseptualni osnovy doslidzhennia [Interaction in the educational environment as a factor in the development of civic competence of young people: conceptual foundations of the study]. *Problemy politychnoi psykhologii: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, 9 (23), 195 – 213.
11. Pometun, O. I., 2005. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science]. *Visnyk prohram shkilnykh obminiv*, 23, 18 – 24.
12. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On the approval of the National Framework of Qualifications], 2011. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 23.11.2011 r. № 1341, iz zminamy, vnesenymy zghidno Postanovamy Kabinetu Ministriv Ukrainy № 509 vid 12.06.2019 i № 519 vid 25.05.2020. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>>.
13. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [On the approval of the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine], 2018. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy* vid 3.10.2018 r. № 710-r iz zminamy, vnesenymy zghidno Rozporiadzhen Kabinetu Ministriv Ukrainy № 176 vid 26.02.2020 r. i № 893 vid 08.10.2022 r. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>>.
14. Smahina, T. M., 2007. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv u protsesi navchannia pravoznavstva [Formation of civic competence of students in the process of studying law]: *avtoref. dys. ... kand. ped. nauk.*, Kyiv, 15.

15. Tokarieva, A. V., & Chyzhykova, I. V., 2021. Suchasni pidkhody do formuvannia hromadianskoi kompetentnosti studentiv: mizhnarodnyi ta natsionalnyi konteksty [Modern approaches to the formation of civic competence of students: international and national contexts]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Pedagogika i psykholohiia*, 1 (21), 88 – 93.
16. Shakhrai, V. M., 2008. Hromadianska kompetentnist osobystosti yak problema suchasnoho suspilstva [Civic competence of the individual as a problem of modern society]. *Ukrainskyi sotsium*, 2, 123 – 135.
17. Shevchuk, T. Ye., 2018. Hromadianska kompetentnist yak element formuvannia osobystosti maibutnikh fakhivtsiv [Civic competence as an element of personality formation of future specialists]. *Molodyi vchenyi*, 4 (56), 85 – 88.
18. Iaroshenko, V., 2016. Hromadianska kompetentnist yak umova formuvannia ukrainskoi politychnoi natsii [Civic competence as a condition for the formation of the Ukrainian political nation]. *Evropský politický a právní diskurz*, 3, 3, 78 – 83. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2016_3_3_12>.
19. Council recommendation on key competences for lifelong learning, 2018. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF>.
20. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and conceptual foundations (DeSeCo), 2002. *Strategy paper on key competencies. An overarching frame of reference for an assessment and research program, OECD*. Available at: <<https://www.deseco.ch/bfs/deseco/en/index/02.parsys.34116.downloadList.87902.DownloadFile.tmp/oecddesecostrategydeelsaedcericd20029.pdf>>.
21. What are competencies? *International board of standards for training, performance and instruction*. Available at: <<https://ibstpi.org/competencies/#develop>>.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2023-63-75>

УДК 378.1

Мартинець Лілія Асхатівна,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету,
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля
Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4736-5467>

liliamart7@gmail.com

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Анотація. У статті розглядається актуальність стратегічного розвитку закладів освіти. Стратегічне управління є управлінням закладом освіти, за яким: гарантовано виконання сформульованої місії та поставлених цілей; забезпечено успішну діяльність у довгостроковій перспективі; забезпечено гнучку реакцію на зміни внутрішнього середовища; організація має змогу відповіді на виклик зовнішнього оточення; людський потенціал сприймається як основна цінність організації; діяльність організації орієнтована на задоволення запитів споживачів. Наголошено, що розвивальну спрямованість управлінню надавав, перш за все,